

УДК 159.923

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-1.4>**О. О. Водолазська**кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної та диференціальної психології
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»**А. О. Хома**здобувач освітнього ступеня магістра спеціальності 053 «Психологія»
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

КОМУНІКАТИВНІ ЯКОСТІ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Розуміння сучасної людини як суб'єкта власної активності і власного творення спонукає до подальшого вивчення змістовності психологічних явищ, які б визначали конкретні рівні організації самоздійснення особистості у певній професії. З огляду на складність та багатоплановість професійного самоздійснення очевидно, що у проблемному полі досліджуваного феномена є окремі, іноді дуже серйозні розбіжності в його розумінні та інтерпретації. Водночас умови сучасного суспільства підсилюють інтерес до свідомого саморозвитку особистості, у процесі якого розкриваються її потенційні можливості у різних сферах життєдіяльності, серед яких особливу значущість отримують комунікативні якості, що стають ключовою умовою позитивного професійного функціонування. Вибірку дослідження становили 124 особи – здобувачі освітнього ступеня магістра спеціальності 053 «Психологія» Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». Діагностування проводилось за допомогою таких методик: «Опитувальник професійного самоздійснення» О.М. Кокуна; «Формально-динамічні показники товариськості» О.П. аннікової; «Тест-опитувальник якісних показників толерантності» О.П. Саннікової, О.Г. Бабчук. За результатами проведеного кореляційного аналізу виявлено значущі кореляційні зв'язки між показниками професійного самоздійснення, толерантності і товариськості, що є підтвердженням прояву терпимого, толерантного ставлення майбутнього психолога до людей, уміння налагоджувати контакти з оточуючими з метою конструктивного професійного спілкування. Подальше вивчення комунікативних якостей як чинника професійного самоздійснення особистості відбувалось за допомогою застосування методу «асів», що сприяло відбору із загальної кількості досліджуваних груп осіб з максимальним та мінімальним значенням загального показника професійного самоздійснення. Порівняння психологічних профілів осіб з різним рівнем професійного самоздійснення показало, що представників групи з високим рівнем такого феномена можна охарактеризувати як комунікативних, товариських, активних у спілкуванні, ініціативних, що почуваються спокійно, легко та вільно під час встановлення контактів з незнайомими людьми. Ці досліджувані відрізняються емоційною стабільністю, довірливістю, самовпевненістю, високим самоконтролем, силою свого «Я». Представникам групи досліджуваних з мінімальним значенням загального показника професійного самоздійснення властиві пасивність у спілкуванні, труднощі комунікації, звуження кола спілкування, незадоволення, емоційне неприйняття іншої людини, прояви роздратованості, зневаги тощо. Проведений якісний аналіз показав, що такі психологічні портрети осіб з різним рівнем професійного самоздійснення узгоджуються з результатами досліджень, спрямованих на вивчення зазначеного феномена.

Ключові слова: професійне самоздійснення, товариськість, толерантність, особистість.

Постановка проблеми. Є точка зору, що головна лінія розуміння професійного самоставлення пов'язана з поняттям особистісного росту, самопізнання, прогресивного самозмінювання, самоактуалізації тощо (К.О. Абульханова-Славська, О.О. Бодальов, Е.Ф. Зеєр, Є.О. Клімов, Г.С. Костюк, Л.М. Куликов, А. Маслоу, К. Роджерс, С.Л. Рубінштейн та ін.) [1]. За результатом аналізу наукових досліджень можна припустити, що професійне самоставлення є постійним, спрямованим і контрольованим процесом, який формує особистісні та професійні спрямування особистості. Зазначений феномен Е.Ф. Зеєр визначає як

«процес прогресивної зміни особистості під впливом соціальних чинників, професійної діяльності і особистої активності, спрямованої на самовдосконалення і самоздійснення» [6].

За визначенням О.М. Кокуна: «професійне самоздійснення – одна з найважливіших форм життєвого самоздійснення, що характеризується високим рівнем розкриття особистісного потенціалу фахівця у вибраній професії, розвитком його здібностей, взаємопоєднанням із професією, повсякчасною затребуваністю його професійної кваліфікації, широким використанням його професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями» [7].

З точки зору К.О. Абульханової-Славської основні умови вільного володіння професійною діяльністю можуть бути представлені трьома групами показників: змістових – теоретичні знання, відношення, установки і ціннісна орієнтація; емоційних – належність умінь відображення та аналізу ситуацій з позиції становлення у професійній діяльності; діяльнісних, що розглядаються як функціональна сторона розвитку професійної культури майбутнього практичного психолога [1].

Б.Г. Ананьєв, Г.С. Костюк, Є.О. Клімов, О.М. Леонтьєв, Б.Ф. Ломов, В.М. Мясищев, С.Л. Рубінштейн, В.В. Чебишева, розглядаючи процес професійного становлення особистості, спираються на принцип єдності свідомості й особистості у діяльності, розуміючи професійне становлення особистості як складник її професійного самоздійснення [8, с. 94].

На думку С.Я. Батишева, психологічний супровід освіти майбутнього фахівця може виступати технологією, яка забезпечує надійність його професійної діяльності. При цьому важливим принципом психологічного супроводу є визнання права суб'єкта самому приймати рішення про шляхи свого професійного становлення та нести відповідальність за їх наслідки [3].

За визначенням О.П. Саннікової, успіх будь-якої діяльності залежить переважно від трьох головних детермінант: якості спеціальних знань та вмінь, сили і стійкості професійної мотивації, організації психофізіологічної структури діяльності [8, с. 195].

До психологічних чинників, що впливають на професійне становлення особистості у професійній діяльності майбутніх психологів, А.А. Деркач зараховує спрямованість особистості, професійне самовизначення, мотиви вибору професії, вплив умов існування соціуму на становлення соціально зрілої особистості [5]. Умови розвитку сучасного суспільства, підсилюючи інтерес до внутрішніх цілей професійного становлення особистості, її комунікацій, побудови свого життя, стаючи однією з ключових умов ефективності професійного функціонування особистості та вивчення її професійного самоздійснення, актуалізують питання комунікативних якостей як чинника професійного самоздійснення особистості, від рівня сформованості якого залежить ефективність професійної діяльності майбутнього психолога.

Мета статті – виклад результатів дослідження комунікативних якостей як чинника професійного самоздійснення особистості майбутнього психолога.

Виклад основного матеріалу. Здійснений теоретико-методологічний аналіз літературних джерел дав змогу виокремити низку професійно-психологічних якостей, які впливають на ефективність професійної діяльності майбутнього психолога, серед яких особливе місце, на наш

погляд, посідають комунікативні якості: толерантність і товариськість, про які О.О. Бодальов говорив як про складники «комунікативного блоку особистості» [4], що характеризують ставлення до людей і забезпечують можливість встановлення і підтримки контакту і взаєморозуміння під час спілкування [2, с. 8]. Толерантність визначається як усталена властивість особистості, що проявляється у здатності до розуміння та прийняття іншої людини, її позиції до соціальних та релігійних поглядів, у готовності до активної взаємодії зі світом у позитивному напрямку, заснованої на стійкості до різноманітних впливів (загрози, невизначеності, новизни тощо) та усвідомлюваності принципу взаємності [2], а товариськість є сильно розвиненим стійким стремлінням до спілкування, до особистого контакту з людьми і виявляється у відкритості, легкості вступу у соціальний контакт тощо. Отже, товариськість – властивість особистості, що визначає вербальну активність у взаємодії з іншими людьми [8]. Толерантність і товариськість є невід'ємною характеристикою професіоналізму, особистісної зрілості майбутнього психолога, що ініціює його професійне самоздійснення. Хоча зазначені факти і припущення дають змогу окреслити характер зв'язків між якісними характеристиками комунікативних якостей, визначення їх місця як чинника професійного самоздійснення особистості потребує емпіричної перевірки.

В емпіричному дослідженні взяли участь 124 особи – здобувачі освітнього ступеня магістра спеціальності 053 «Психологія» Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». Методичний інструментарій склали методики: «Опитувальник професійного самоздійснення» О.М. Кокуна; «Формально-динамічні показники товариськості» О.П. Саннікової; «Тест-опитувальник якісних показників толерантності» О.П. Саннікової, О.Г. Бабчук.

Проведений кореляційний аналіз показав належність значущих кореляційних зв'язків між показниками професійного самоздійснення та показниками комунікативних якостей – толерантності і товариськості, що дало змогу встановити взаємозалежність зазначених показників.

Використання методу «асів» стало у нагоді для подальшого вивчення психологічних особливостей толерантності і товариськості як чинників професійного самоздійснення особистості. Із загальної вибірки досліджуваних (124 особи) було виокремлено дві групи осіб з високим (СЗ+, n=12) та низьким (СЗ-, n=18) рівнями загального показника професійного самоздійснення. Результати складених профілів товариськості та толерантності груп осіб з полярними значеннями загального показника професійного самоздійснення подані на рисунках 1 і 2.

Візуальний аналіз профілів, представлених на рис. 1, наочно вказує на розбіжності в рівнях вираженості та комбінації показників товарищескості в обох групах досліджуваних. Особи з максимально високими значеннями професійного самоздійснення відрізняються прагненням до спілкування (По+), проявами сміливості у виконанні запланованих справ, активності, високим рівнем емоційності, ініціативності (І+), проявами певного артистизму у міжособових стосунках (Л+). Для представників такої групи властиві необхідність у комунікації, знайомство з новими людьми, відчуття легкості, свободи у новій ситуації, необхідність демонстрації всієї палітри виразності міміки та рухів, що їм притаманна.

Особам з низькими значеннями показника професійного самоздійснення властива несамоствійність, прийняття рішення разом із групою, орієнтація тільки на соціальну підтримку (І–; Ш–), чуттєвість до реакцій оточуючих, невпевненість у собі (В–), постійне відчуття необхідності внутрішнього захисту і напруги, підозрливості, егоцентричності (У–), але при цьому емоційна дисциплінованість, рішучість дають їм можливість легкості вступу у соціальні контакти (Л–) та зав'язування нових знайомств (Ш–), а також розмаїття використання засобів емоційної експресії (В–).

На рис. 2 представлені профілі толерантності осіб з високим (СЗ+) та низьким (СЗ–) рівнями професійного самоздійснення.

Належність високих значень показника когнітивної толерантності (КТ+) у групі осіб з високими значеннями загального показника самоздійснення висвітлює радикалізм, аналітичність, критичність, належність інтелектуальних інтересів, інформованість, схильність до вільнодумства, недовіру авторитетам. Серед негативних проявів слід назвати властиві представникам такої групи манірність, пихатість, безконтрольне фантазування. Але при цьому є позитивна сторона – витонченість, артис-

тичність, схильність до романтизму, художність сприйняття світу.

Деякі з перерахованих якостей суперечать одна одній, але відомо, що жива людина справді може бути суперечливою за своєю емоційною природою (ЕТ+). Протиріччя можуть проявлятися на рівні думок і поведінки (ПТ+). Психологічний портрет осіб із високим рівнем професійного самоздійснення доповнюється якостями самодостатності і соціальної сміливості. Це свідчить про їх здатність бути самостійними (самостійно приймати професійні рішення), незалежними від соціуму.

Профілі толерантності осіб з низьким рівнем професійного самоздійснення характеризуються невисокими значеннями показника комунікативної (КТ–), поведінкової толерантності (ПТ–) і значеннями загального показника толерантності (ЗТ–). Яскрава вираженість емоційної толерантності свідчить, з одного боку, про виражену здатність до співчуття і співпереживання, що узгоджується із психологічною сутністю емоційної толерантності; з іншого – вказує на прояви таких якостей, як легковажність, мінливість, неспокій, залежність.

Висновки. Отже, результати якісного аналізу показали, що особам з високим рівнем професійного самоздійснення (СЗ+) властиві соціальна сміливість, активність, ініціативність, легкість та широта кола спілкування. Прояви толерантного ставлення до оточуючих підтримуються у представників такої групи критичністю, аналітичністю, рівнем інтелектуальної зацікавленості. Представникам групи з низьким рівнем професійного самоздійснення (СЗ–) властиві несамоствійність, орієнтація лише на соціальну підтримку, невпевненість у собі, неспокій та залежність. Отримані психологічні портрети певною мірою узгоджуються з даними інших досліджень, спрямованих на вивчення професійного самоздійснення особистості.

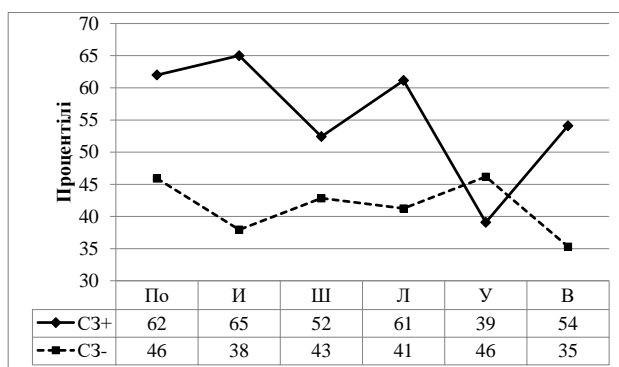

Рис. 1. Профілі товарищескості осіб з різним рівнем професійного самоздійснення

Примітка: По – потреба у спілкуванні; І – ініціативність; Ш – широта спілкування; Л – легкість у спілкуванні; У – усталеність спілкування; В – виразність спілкування

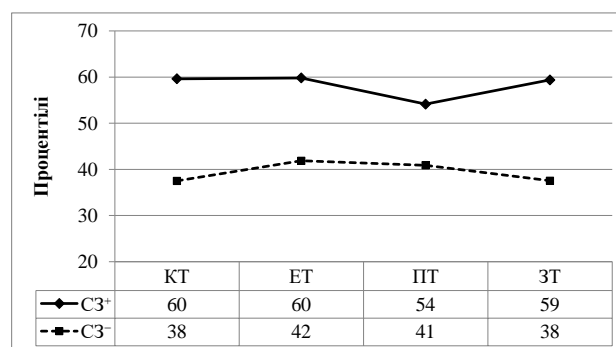

Рис. 2. Профілі толерантності осіб з різним рівнем професійного самоздійснення

Примітка: КТ – когнітивна толерантність, ЕТ – емоційна толерантність, ПТ – поведінкова толерантність, ЗТ – загальний показник толерантності

Література:

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегии жизни. Москва : Мысль, 1991. 299 с .
2. Бабчук О.Г. Особливості толерантності осіб з різними типами емоційності : дис... канд. психол. наук : 19.00.01. Південноукр. націон. пед. ун-т імені К.Д. Ушинського. Одеса, 2012. 221с.
3. Батышев С.Я. Энциклопедия профессионального образования. Москва : РАО, Ассоциация «Профессиональное образование», 1998. Т. 1. 512 с.
4. Бодалев А.А. Личность и общение. Москва : Изд. МГУ, 1984. 272 с.
5. Деркач А.А. Акмеология: пути достижения вершин профессионализма. Москва : РАУ, 1993. 24 с.
6. Зеер Э.Ф. Психология профессий : учебное пособие для вузов. Москва : Фонд «Мир». 2005. 336 с.
7. Психологічне забезпечення професійного самоздійснення фахівця в умовах соціально-економічних перетворень : монографія / під ред. О.М. Кокуна. Київ, 2018. 298 с.
8. Санникова О.П. Феноменология личности. Избранные психологические труды. Одесса : СМЛП, 2003. 256 с.

Vodolazska O. O., Khoma A. O. Communicative qualities as a factor of the professional self-activity of future psychologists

Understanding modern man as a subject of his own activity and his own creation leads to a further study of the content of psychological phenomena that would determine the specific levels of organization of self-realization of personality in a particular profession. Considering the complexity and multifaceted nature of professional self-realization, it is obvious that in the problematic field of the phenomenon under study there are separate, sometimes very serious differences in its understanding and interpretation. At the same time, the conditions of modern society heighten the interest in the conscious self-development of the individual, in the process of which his potentials are revealed in various vital spheres of life, among which the communicative qualities, which are the key condition for positive professional functioning, are of particular importance. The study sample consisted of 124 individuals who received the Master's degree in specialty 053 "Psychology" of the Ushinsky University. Diagnosis was carried out using the following methods: "Questionnaire of professional self-realization" O.M. Kokun; "Formal-dynamic indicators of sociability" O.P. Sannikova; "Test-questionnaire of qualitative indicators of tolerance" O.P. Sannikova, O.G. Babchuk. The results of the correlation analysis revealed significant correlation between the indicators of professional self-fulfillment, tolerance and sociability, which is a confirmation of the manifestation of a tolerant, tolerant attitude of the future psychologist to people, the ability to establish contacts with others for the purpose of constructive professional cooperation. Further study of communicative qualities as a factor of professional self-realization of the personality was carried out by applying the method of "aces", which facilitated the selection from the total number of studied groups of persons with the maximum and minimum value of the total indicator of professional self-realization. Comparison of the psychological profiles of individuals with different levels of professional self-efficacy showed that representatives of a group with a high level of this phenomenon can be described as communicative, sociable, active in communication, initiative, who feel calm, easy and free when making contact with strangers. These subjects are characterized by emotional stability, credibility, self-confidence, high self-control, the strength of their "I". Representatives of the group of subjects with a minimal value of the general indicator of professional self-fulfillment are characterized by passivity in communication, difficulties in communication, narrowing of the circle of communication, dissatisfaction, emotional rejection of another person, manifestations of irritation, disrespect, etc. The conducted qualitative analysis showed that these psychological portraits of persons with different levels of professional self-fulfillment are consistent with the results of studies aimed at studying this phenomenon.

Key words: professional self-realization, sociability, tolerance, personality.